

«Сейфуллин оқулары – 18: « Жастар және ғылым – болашаққа көзқарас» халықаралық ғылыми -практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 18: « Молодежь и наука – взгляд в будущее» - 2022.- Т.І, Ч.V. - Б. 33-36

ХАЛЫҚТЫҢ ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ТАБЫСТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖӨНІНДЕГІ ШАРАЛАР (ҚҰС ЕТІН ӨНДІРУ МЫСАЛЫНДА)

*Жұмаділдаева А., 2 курс магистранты
С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,
Нұрсұлтан қ.*

Бұл мақалада инвестициялау және өнімді кепілдендірілген өткізу негізінде жеке қосалқы шаруашылығы жағдайында құс етін өндіру және өткізу бойынша модельді әзірлеу мен енгізудің өзектілігі қарастырылған. Осыған байланысты құс етін ұсақ тауарлы өндіру негізінде жеке қосалқы шаруашылығының іскерлік белсенділігін арттыру моделінің мысалы келтіріледі. Мақала ҚР БҒМ МФ 2020-2022 жж. "Құс етін өндіру мысалында жеке қосалқы шаруашылықтардың тиімді жұмыс істеу моделін әзірлеу" жобасын іске асыру шеңберінде жазылған.

Қазір ауылдардың негізгі теріс факторы жұмыссыздық, сондай-ақ ауыл тұрғындарының жартысының болашақта қалаға көшуге деген ықыласы болып табылады. Халықтың кетуі, ауыл шаруашылығында жұмыс істегісі келмеуі және фермерлер мен фермерлер басшыларының қартаюы, шаруашылықтарда болашақта ауыл шаруашылығында кім жұмыс істейтіні туралы сұрақтар көтеретін маңызды проблемалар бар. Бұл тұрғын үй-коммуналдық, әлеуметтік-экономикалық жағдайларға байланысты. Мемлекет бұл мәселені кешенді түрде шешеді. Мемлекеттік қолдау шаралары ауылдық жерлерге жас мамандарды тартуға бағытталған. Ауылдық аудандарды абаттандыру бағдарламалар жүзеге асырылуда [1]. Шын мәнінде, жеке қосалқы шаруашылықтар қосымша, сондай-ақ көптеген адамдар үшін жалғыз табыс көзі болып табылады. Осыған байланысты мыңдаған ауыл тұрғындары әдеттегі ауылдық өмір салтын тастап, қалаларға көшуге мәжбүр. Алайда, көптеген қалаларда тұрғын үй де, тұрақты жұмыс та жоқ. Қазіргі уақытта мемлекеттік органдар осы проблеманы шешуге бағытталған бірқатар бағдарламаларды іске асыруда. Осындай тәсілдердің бірі – ауылда кәсіпкерлікті дамыту.

Соңғы уақытта ауылдарда тұрғындар саны шектеулі болғанымен, олардың әлеуметтік-экономикалық функциялары үшін өте маңызды сектор, ол жеке меншік секторы, ауыл тұрғындарының өмір сүруін қамтамасыз

ететін, ауыл шаруашылығының резервтік бөлігі болып табылатын және қазіргі уақытта елдің азық-түлік тәуелсіздігінің кепілі болып табылады. Жеке қосалқы шаруашылықтан тұрақты табыс алу үшін бірқатар шарттарды сақтау қажет. Мысалы :

- нақты елді мекенде өнім өндіру тәжірибесінің (әдетінің) болуы;
- жер алқаптарының болуы: егістік, жайылым, шабындық;
- өндіріске қызмет көрсетуге арналған инфрақұрылымның болуы: мал дәрігерінің қызметі, топырақ өңдеуді механикаландыру, тұқым, құрама жем жеткізу;
- өнімді өткізудің тұрақты нарығының және жеке қосалқы шаруашылықтар өндіретін өнімге мүдделі нақты сатып алушының болуы;
- өнімнің тауарлық көлемін құру үшін халықтың бірігуге мүдделілігі, ресми немесе бейресми көшбасшының болуы;
- ұйымдастыру құрылымының болуы, ол мемлекеттік саясат шеңберінде ауылда шаруашылық жүргізудің шағын нысандарын қолдау жөніндегі жұмыстардың барлық көлемін толық жүргізуі.

ЖҚШ-ның кемшіліктерін айтатын болсақ, оған:

- өндіріс факторларының төмен өнімділігінің болуы;
 - материалдық-техникалық ресурстармен жеткіліксіз қамтамасыз етілмеуі;
- шығындардың өтімділігінің төмен болуы, хабардарлықтың төмен болуы (заңнама, мемлекеттік бағдарламалар, технологиялар және т.б. бойынша) жатады.

Қазақстан экономикасында жеке қосалқы шаруашылығы аграрлық сектордың ажырамас құрамдас бөлігі болып табылады. Аймақтардың тәжірибесін талдау және жалпылау негізінде жеке және қоғамдық сектордың кооперациясы мен интеграциясының жеке қосалқы шаруашылықтарын дамытудың перспективалы бағыттары анықталды, оларға мыналар жатады:

- жеке қосалқы шаруашылықтарды бюджеттік қолдау;
- жас малды азықпен қамтамасыз етуге көмектесу;
- қайта өңдеу, өнімді сату, агросервис саласындағы кооперациялық байланыстарды орнату;
- тұрғын үй құрылысын кредиттеу;
- ЖҚШ ірі қайта өңдеу кәсіпорындарымен кооперациясын құрау.

Қазір ауыл тұрғындарының табысын арттыруға және қолдауға бағытталған заң жобасы жұмыс істейді. ЖҚШ кооперациясын ынталандыру шаралары көзделген. Қазір кооперация жүздеген миллион адамнан тұрады. Халықаралық тәжірибеде кооперативтер:

- біріншіден, ауыл тұрғындарына ауыл шаруашылығы өнімдерін дайындауға, сақтауға, бастапқы өңдеуге және өткізуге әділ бағамен көмектеседі;
- екіншіден, көтерме бағалар бойынша ауыл тұрғындарына ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруге қажетті тауарларды қарсы жеткізуді жүзеге асырады;

- үшіншіден, өз пайшылары үшін сервистік қызметтер көрсетуді – ветеринариялық қызмет көрсетуді, өсімдіктерді қорғау, жерді механикаландырып өңдеу және т. б. жөніндегі іс-шараларды жүргізуді ұйымдастырады;

- төртіншіден, өз пайшыларын жаңа тұқымдар, сорттар, технологиялар туралы, заңнамадағы, бағдарламалық құжаттардағы өзгерістер, нарықтағы ахуал туралы ақпаратпен қамтамасыз етеді;

- бесіншіден, мемлекеттік қолдау – кредиттер, субсидиялар және т.б. алуға жәрдемдеседі.

Әлемде азық-түлік тауарларының 80%-ға жуығын отбасылық фермерлік шаруашылықтар өндіреді. Қазақстанда азық-түлік тауарларын өндірудің басым үлесі жеке қосалқы және ұсақ шаруа қожалықтарының жиынтық үлесіне шамамен 70-80%-ды құрайды. Мысалы, сойыс салмақта олар шамамен 90% сүт, 84% ашық көкөністер, 83% картоп және 70% ет өндіреді. Жалпы өнімнің жартысына жуығы жалпы ауыл шаруашылығының жеке шаруашылықтарының үлесіне тиесілі. Бұл жағдайда шаруа қожалықтары ұйымдастырылған агроқұрылымдардан, сол шаруа қожалықтарынан немесе заңды тұлғалардан айырмашылығы, бұл ешқандай мемлекеттік қолдауынсыз жүреді. Өкінішке орай, олар өз өнімдерін делдалдарға төмен бағамен сатуға мәжбүр, сонымен бірге өндіріс тауарларын (тұқымдар, тыңайтқыштар, ветеринарлық препараттар және т.б.) жоғары бағамен сатып алуға мәжбүр [2].

Жеке қосалқы шаруашылықтарының даму мәселелеріне В. Е. Григоровский, М. А. Алексеев, В. Б., Островский, Г. И. Шмелев, З. И. Калугин, Э. Н. Шуклин, Р. Э. Прауст, Т. П. Антонов сияқты орыс ғалымдарының зерттеулері арналған [3]. Сондай-ақ қазақ ғалымдары Сергей Терещенко, Алмасбек Садырбаев және Ербол Есенеев қатысты [4].

Ғылыми жоба шеңберінде Ахметауыл ауылындағы, Қарағанды облысының ауылдарындағы, Нұра ауданы ауылдарындағы аулаларында сауалнама жүргізілген болатын. Егер жеке қосалқы шаруашылықтарды өндірілетін өнімді сатуға қатысу дәрежесіне қарай үш санатқа бөлсек, онда "тауарлық емес" (өнімді тек өз тұтынуы үшін өндіреді және оны кездейсоқ пайда болған жағдайда ғана сатады), "төмен тауарлы" (өз тұтынуы мен артығын сату үшін өнім шығарады), "жоғары тауарлы" (өнімді тек өз тұтынуы үшін өндіреді, ең алдымен, сату үшін және ішінара жеке тұтыну үшін). Зерттеу көрсеткендей, ауыл көбінесе "тауарлық емес" және "төмен тауарлы" ЖҚШ-мен ұсынылған. Мәселен, сүт пен сүт өнімдерін сатумен тек 25% айналысады, сұралған жеке қосалқы шаруашылығы иелерінің 14%-ы ет сатады. Үй құстары мен өсімдік өнімдерін өсіруді респонденттердің көпшілігі жеке тұтыну мақсатында жүзеге асырады. Бұл фактілер халықтың кәсіпкерлік белсенділігінің төмендігі туралы айтады.

Сұрақ: "Сіз өз бизнесіңізді бастауға тырыстыңыз ба?"- Респонденттердің 80%-ы теріс жауап берді. Сонымен қатар, өз бизнесін бастағандардың 64%–ы сауда және әлеуметтік-мәдени қызмет көрсету саласын (дүкендер,

кафелер, моншалар және т.б.) игеруге тырысты, 7%-ы көкөніс өсірумен, 7%-ы сүт және сүт өнімдерін өндірумен, 22%-ы мал бордақылаумен айналысуға тырысты.

Сұрақ: "Бизнесті ашу кезінде қандай теріс жағдайларға тап болдыңыз?"- Респонденттер мынадай теріс жағдайларды атап өтті: бастапқы капиталдың болмауы; еңбек ресурстарының болмауы; банк өнімдеріне (кредит, лизинг және т.б.) қолжетімділіктің шектелуі; азықтың жоғары құны (зерттеу көрсеткендей, ауыл тұрғындарының 93%-ы азық сатып алады және тек 7%-ы ғана өз дайындамаларын пайдаланады); бизнесті жүргізуде хабардарлық пен құқықтық сауаттылықтың болмауы.

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, жеке қосалқы шаруашылықтардың иелері бастамашылар мен ауылда бизнесті дамыту бойынша білім беру және кеңес беру қызметтерінің кең спектрін қажет етеді. Сонымен, "Сіз кәсіпкерлік және бизнесті ашу бойынша оқыту курстарынан өттіңіз бе?"- Ауыл тұрғындарының 90%-ы теріс жауап берді. Ал сұрақ: "Ауылда бизнесті дамытқыңыз келеді, егер солай болса, қандай сала?"- Респонденттердің 45%-ы сауда және әлеуметтік-мәдени сервис (дүкендер, дәмханалар, моншалар және т.б.) саласында бизнесті дамытуға (73%), мал бордақылауға (10%), көкөніс өсіруге (10%), сүт және сүт өнімдерін өндіруге (7%) басымдық беріп, оң жауап берді.

Жеке қосалқы шаруашылығымен айналысатын азаматтарға жүргізілген сауалнама нәтижелерін талдау жеке қосалқы шаруашылықтардың даму деңгейінің азаматтардың табыс деңгейіне белгілі бір тәуелділігі бар екенін көрсетеді. Осылайша, жеке қосалқы шаруашылығы ай сайынғы табысы 80 мың теңгеден жоғары ауыл тұрғындарында барынша дамыған. Жеке қосалқы шаруашылықтарда ұсақ тауарлы өндірісті кеңейту үшін олар болған жағдайда жүзеге асырылуы мүмкін қосымша қаржылық салымдар қажет екені түсінікті. Жалпы, зерттелетін аймақта халық табысының төмен деңгейі байқалады. Осылайша, ауыл тұрғындарының 23%-ында табыс 50 мың теңгеден төмен, 40%-да 50-ден 80 мың теңгеге дейінгі шекте, 22%-да 80 мың теңгеден жоғары болды және сұралғандардың 15%-ында табыс жоқ.

Респонденттердің пікірінше, табыстың төмендігі, бастапқы капиталдың болмауы, банк өнімдеріне қол жетімділіктің болмауы, бюрократиялық "кідірістер" ауылдағы бизнестің дамуын тежейтін негізгі факторлардың бірі (22%) болып табылады. Алайда, ең маңызды тежеуші фактор дамымаған инфрақұрылым болып табылады (судың, электр энергиясының, интернеттің жиі өшіп қалуы байқалады) мұны респонденттердің басым бөлігі (51%) көрсетті. Бизнес жүргізу бойынша хабардарлықтың және құқықтық сауаттылықтың болмауы (17%) және тұрақты өткізу нарығының болмауы (10%) ауыл тұрғындарының пікірі бойынша бизнестің дамуын тежейтін негізгі факторлар болып табылады.

Осы ғылыми жоба шеңберінде жеке қосалқы шаруашылығының өнімдерін өндіру және өткізу жөніндегі әлеуметтік модель (етті құс шаруашылығы мысалында) енгізілген. Бұл модельді енгізу ауылдағы жұмыспен қамту деңгейін арттыру мәселелерін ішін ара шеше алды, бұл

ауыл тұрғындарының әл-ауқатының өсуіне әкелді, ал қала тұрғындарына жұмыспен қамтылуға мүмкіндік берді.

Құс шаруашылығы саласын дамыту - еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі экономикалық негізделген, неғұрлым перспективалы және әлеуметтік тиімді бағыт. Жеке қосалқы шаруашылықтардағы құс етін өсіру де ерекше қызығушылық тудырады, өйткені көптеген экономистер құс етін ұсақ тауарлы өндіруді ауылдағы бизнесті өз бетінше жүргізуді үйрету үшін ең қолайлы, оңай енгізілетін құрал ретінде қарастырады. Құс шаруашылығын дамыту барысында жобаға қатысқан жеке қосалқы шаруашылықтарының бірі Соболева П., Бердімұратов Н., Зуев А., Зайферт А. және Чалышев А. қатысты.

Зуева А. жеке қосалқы шаруашылығы мысалында 200 бас құстың өсіру мерзімі 2 айды құрады, соның ішінде: бройлерлер 200 бас, құрама жем 1368 кг (оның құрамындағы престартер 48 кг, стартер 224 кг, бойы 296 кг, мәре 800 кг) , ветеринариялық препараттар, азықтандырғыштар мен астаулар, жерсіндіру машиналары, электрондық таразылар, брудерлер 5 бірлікті құрады және тағы басқалары.

Жеке қосалқы шаруашылығы Зуева А. екі ай өсіру үшін 200 құс басынан 398 400 теңге пайда тапты. Бір құстың орташа сойыс салмағы 2,7 кг құрады, сою алдында қалған бас саны 190 құс. $190 \text{ құс} \times 2,7 \text{ кг} = 513 \text{ кг}$

Шарт бойынша қала тұрғындарына 264 кг берілді, қалған 249 кг құс еті жеке қосалқы шаруашылығында қалды.

Жеке қосалқы шаруашылығының таза пайдасы:

$249 \text{ кг} \times 1600 \text{ теңге} = 398\,400 \text{ теңге}$

Зерттеулердің нәтижелері ауылдың жеке қосалқы шаруашылықтарында құс етін өндіруді арттыруға мүмкіндік берді. Жеке қосалқы шаруашылықтардың іскерлік белсенділігі республиканың азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, ауылдық аумақтарды, ауылдық өмір салтын, ұлттық тұрмыс пен мәдени мұраны сақтау және дамыту жөніндегі міндеттерді шешу құралы ретінде әрекет етеді. Зерттеу нәтижелері жеке қосалқы шаруашылықтардың дамуын тежейтін негізгі теріс факторларды (проблемаларды), сондай-ақ ауылда бизнестің дамуына ықпал ететін оң факторларды бөліп көрсетуге мүмкіндік берді. Жеке қосалқы шаруашылығында инвестициялау және өнімді кепілді өткізу негізінде құс етін өндіру кезінде әлеуметтік модельдің барлық қатысушыларының өзара іс-қимыл тетігі әзірленді және пысықталды, бұл жеке қосалқы шаруашылықтардың кредит беру (жеке қосалқы шаруашылықтар қызметінің бағыттарын дамытуға бастапқы капитал алу) және өнімді өткізу (модельге инвесторлар тартатын кепілдік беру) бөлігіндегі маңызды екі проблемасын шешуге мүмкіндік береді [5].

Қолданылған әдебиет тізімі

1 Sapozhnikova E., Ryazanova O. The role of small farms in ensuring food security in Russia / E.Sapozhnikova, O.Ryazanova // E3S Web of Conferences. – 2019. - №11.- P.10.

2 Законопроект о личном подсобном хозяйстве: ответы на вопросы [Электронный ресурс] /Сайт центр делов. информации Kapital.kz; ред. Kapital.kz; Редактор Kapital.kz , - Электрон.дан. – М.: Каз. сайт цен. дел. и-ии, 2021 - . - Режим доступа: <https://kapital.kz/gosudarstvo/100550/zakonoprojekt-o-lichnom-podsobnom-khozyaystve-otvety-na-voprosy.html>.

3 Дощанова А.И. Развитие сельских территорий республики Казахстан /А.И. Дощанова // Вестник Российского государственного аграрного заочного университета. -2016. – №3. - С.41-47.

4 Что мешает Казахстану превратиться в аграрную державу [Электронный ресурс] /Сайт для руков. агробизнеса; ред. С. Терещенко; Редакторы [С. Буянов](#), А. Садырбаев, Е. Есеев - Электрон.дан. – М.: Каз. сай. д. рук. а-са, 2020 - . - Режим доступа: <https://eldala.kz/intervyu/1105-что-meshaet-kazahstanu-prevratitsya-v-agrarnuyu-derzhavu>.

5 Разработка модели эффективного функционирования личных подсобных хозяйств на примере производства мяса птицы. : отчет о НИР (промежуточ.) : 75/ Каз. агр.-технич. у-ет; рук. Сагинбаева М.Б.

Ғылыми жетекші э.ғ.к. қауымдастырылған профессор Темирова А.Б.